

ЛЮДИНА ТА СУЧАСНИЙ КОМУНІКАЦІЙНИЙ ПРОСТІР

АНОТАЦІЯ

Розглядаються основні характеристики сучасного комунікаційного простору як умов життєдіяльності людини та визначаються основні проблеми існування людини в новій суспільній реальності. З'ясовуються вимоги адаптації людини до комунікаційного простору, що формується.

Ключові слова: *комунікаційний простір, комунікаційне середовище, людина, комунікаційне суспільство, адаптація.*

АННОТАЦИЯ

Рассматриваются основные характеристики современного коммуникационного пространства как условий жизнедеятельности человека. Определяются основные проблемы существования человека в новой общественной реальности. Выясняются требования адаптации человека к коммуникационному пространству, которое формируется.

Ключевые слова: *коммуникационное пространство, коммуникационная среда, человек, коммуникационное общество, адаптация.*

SUMMARY

The article examines the main characteristics of modern communication space as the conditions of human life. The article establishes links between the reproduction of the cultural activity forms of people with the transformation of the forms of relations in communication that create a culture and simultaneously reproduce a person in the culture. The paper characterizes the conditions of modern communication space which include different phenomena: information-technological, social- and individual-psychological, ethical, culture- educational etc.

Key words: *communication space, communication environment, people, communication society, adaptation.*

Соціокультурна ситуація сучасності пов'язана з ускладненням умов існування людини. Окремим об'єктом наукового вивчення соціальні комунікації стали лише у ХХ столітті. Натомість вивчення спілкування налічує більше тисячоліття і пов'язується з іменами Аристотеля та Платона, а об'єктом наукового вивчення стає в середині ХІХ століття.

Зі зміною соціокультурних форм буття змінюються форми соціальної взаємодії, її засоби, моральні та етичні норми, канали передачі інформації, а також технології презентування інформації та знань в соціальних системах. Більшість з цих аспектів знаходиться в полі зору науковців, але утворення комунікаційного простору сучасності на базі інформаційно-комунікаційних технологій ХХІ століття актуалізувало питання захисту людини в нових умовах.

Ці питання знаходяться в програмах наукових досліджень кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка й відповідають завданням виховання та освіти майбутніх фахівців [4].

Соціальне життя є об'єктивною умовою формування людської цивілізації, в якій основні її складові – це діяльність, пізнання, взаємодія, що створюють необхідний механізм її функціонування та розвитку [8]. Взаємозв'язки між сферами людського буття постійно знаходилися в центрі уваги філософів, які виводили простір соціального буття людини із існуючих картин світу, або світоглядних моделей. Традиційно ці міркування були пов'язані з існуючими формами свідомості людей та продовжували здобутки практичного досвіду «людини діючої». Але, філософія також відокремлює декілька рівнів устрою буття, до яких

належать: релігія (ідеологія); світогляд; система цінностей; політичні, господарчі, суспільні традиції; моделі поведінки [12]. В цьому контексті спілкування є основною категорією, що пов'язує всі існуючі рівні суспільного буття.

Соціальна комунікація сьогодні постає основною складовою соціального розвитку. В такому разі, вона вбирає в себе головні моральні, науково-світоглядні, соціально-економічні, технологічні, когнітивно-семіотичні та інші найважливіші характеристики соціальності. Вона стає середовищем соціальної взаємодії, що впливає на соціальні відносини, соціальні структури, характер соціальної діяльності та форми її організації. Мережеве у суспільстві є нічим іншим, як відбитком нового характеру суспільних відносин. При цьому, суспільство має все необхідне для єдності, але не використовує в повній мірі. Самотність людини стає повсякденною відзнакою суспільного життя, а існування у мережі стає єдиною ниттю, що поєднує його з фізичною реальністю.

Спілкування було первинною формою суспільної взаємодії, що отримала певні форми, перш за все, на рівні, як доводять сучасні дослідники, міжгрупового спілкування [8]. Тобто спілкування стало відзнакою певного рівня соціалізації людини, що вже стала на шлях підкорення природи. Це було кроком до формування нової форми суспільної взаємодії комунікації, оскільки суспільна діяльність і пізнання вимагали не лише спільних дій у просторі, але і передачі отриманого досвіду у часі [1].

В сучасному соціокультурному просторі, що заснований на інформаційно-комунікаційних технологіях взаємодія між суб'єктами соціальної діяльності здійснюється фактично без кордонів, необмежено ні часом, ні простором. Світ комунікацій пронизує життя і культуру суспільства, які отримують при цьому додаткові цінності. Як відмічає В.О. Ільганаєва: «Спостерігається завершення певного циклу опанування глобальності та єдності інформаційної взаємодії в суспільстві, який був підготовлений еволюційним розвитком СК структур, що забезпечують в будь-якій формі фіксацію, збирання, обробку, збереження, розповсюдження, використання, споживання інформації як продукту духовної практики людства» [7].

Новий комунікаційний простір зумовлює відповідний спосіб життя, утворення стереотипів та установок поведінки, ціннісних орієнтацій, що не були знайомі попереднім поколінням [15, с.25]. Цю ситуацію дослідники називають кризою читання і пов'язують її з проблемами використання інформації, деградацією природної мови, ускладненням розуміння змісту слів та відтворення смислів із текстів. Занепокоєність таким станом виказують представники багатьох країн, включаючи читання до системи медіаграмотності [2].

Під впливом розвитку комунікацій як окремого виду суспільної взаємодії, що пов'язана з цілеспрямованою, фактично запрограмованою передачею культурних смислів, людина опинилася у центрі комунікаційних зв'язків. Структурована організація суспільного життя, жорстка залежність соціальних інституцій від виконання суспільних завдань та ставлення до людини як до об'єкту впливу робить його суспільну позицію дуже вразливою. Джерелами масового впливу на особистість є державні та громадські організації, макро- та мікрогрупи та окремі суб'єкти суспільства. Більш того, до комунікаційних відносин масово залучаються суб'єкти, які не є професійними комунікаторами, але мають всі можливості вносити свої повідомлення в сучасний комунікаційний простір. При цьому вони не завжди усвідомлюють наслідки свого безпосереднього втручання до глобальних мереж, використовуючи їх не лише для спілкування, але і задля розповсюдження своїх думок, життєвих пріоритетів, критичних зауважень через свої приватні веб-сторінки та профілі

у соціальних мережах. Дослідники називають цей стан комунікаційного простору «комунікаційним вибухом» або «комунікаційним шоком» [15].

Комунікаційна активність людини створює особливу інформаційно-комунікаційну напругу в суспільстві, що робить комунікаційний простір ареною зіткнень різних уявлень про світ, соціальні відносини, вимоги до державно-політичної сфери суспільства, представників політики, культури, бізнесу, ЗМІ тощо. В комунікаційному просторі на основі цього формуються цілі спільноти, що часто агресивно ставляться одне до одного. Крім того,

така властивість комунікаційного простору, як швидкість передачі інформації, безмежність її представлення в різних каналах комунікації, робить його дуже зручним для цілеспрямованих інформаційних атак на державному і міждержавному рівнях [13].

Інформатизація соціально-комунікаційної діяльності стимулювала появу паралельних світів фізичного та віртуального, що ускладнює сприйняття цієї реальності і робить особистість об'єктом масованого впливу. Особливої критичі з цього приводу підлягають ЗМІ та реклама. Вони не лише створюють нові простори зв'язків і наповнюють їх бажаним для влади та виробників змістом, але і поглиблюють розрив між реальним фізичним світом існування людини та уявним. Цим вони лише посилюють соціально-психологічний та моральний дисбаланс у свідомості людини, а також спотворюють природні, етично-культурні основи формування особистості. В такій ситуації, як свідчать дослідники, тільки слідування особистому життєвому досвіду та спирання на традиційні людські цінності зберігає людину від втрати себе як особистості та зв'язків з іншими людьми [7].

Сучасна людина знаходиться в просторі інформації, що рухається різними каналами. Успіх життєдіяльності людини залежить від володіння багатьма компетентностями, що пов'язані зі створенням та споживанням текстів в різних форматах: візуальному, звуковому, писемному. Традиційне читання переживає певну кризу, що викликає занепокоєність серед представників різних соціально-комунікаційних структур. На думку фахівців, під загрозою знаходиться не лише звичка читати, але і читання як одна з форм соціалізації особистості, її виховання, навчання, набуття чуттєво-емоційного досвіду, сприйняття гуманістичних цінностей [15].

Інформація стала головним предметом комунікаційного обміну, потоки якої майже не контролювані. Інформаційне середовище соціально-комунікаційного простору сучасності є складним для досягнення однією людиною. Постає питання його структурування, картографування, розробки інструментів семантичної конвергенції та навігації [3]. Тобто, інформація має стати зрозумілою і ефективною складовою комунікаційних процесів, зрозумілим предметом комунікаційних відносин та продуктом з необхідним споживчими властивостями, що відповідають потребам самореалізації людини й суспільства в цілому.

Накопичення інформації, зростання сукупного інформаційно-когнітивного ресурсу соціоінфосфери додає вагомості проблемі інформаційної адекватності сприйняття інформації, управління та контролю за процесом виробництва інформації та її якості. З цього приводу слід нагадати про прийоми роботи з інформацією, що передається різними засобами і має різну природу. Орієнтація сучасної людини в цьому розмаїтті вимагає від неї необхідної підготовки на різних рівнях організації, представлення та розповсюдження інформації в системі соціальних комунікацій. Тому, медіаграмотність стає певним інструментом активного засвоєння нових комунікаційних середовищ як технологічного, так і змістовного, де лінійні тексти традиційних видань стають нелінійними текстами спілкування та комунікації в мережі.

Маніпуляційні можливості впливу на людину багатократно зросли завдяки насиченню комунікаційних каналів інформаційними повідомленнями, що утримують свідомість у певному дискурсі сприйняття реальності. Ці інформаційні впливи формують певну морально-психологічну атмосферу, що за цілями власників комунікаційних каналів може вести як до соціальної та особистісної адаптації, так і до дезадаптації особистості. Особливістю поведінки в такій ситуації стає звичка до діалогу, можливість самостійно обирати різні види діяльності, підтримка плюралізму та гуманістичних цінностей як з боку особистості, так і з боку держави. Загрозливі стани в умовах інтенсивного інформаційного впливу на людину часто несвідомо є причиною страхів, невпевненості, дезорієнтації в соціальному просторі, ускладнень в спілкуванні в багатонаціональних та багатоконфесійних спільнотах. Комунікаційний простір має певну специфіку завдяки психологічним та семіотичним властивостям глобальної мережі як нової культури. Це дає можливість розглядати її як об'єкт медіа психології [11]. Все це потребує певних заходів захисту людини в соціально-комунікаційному просторі.

В нових умовах сфера масової комунікації стала глобальною. Міжкультурні зв'язки, міграція населення та трудових ресурсів, функціонування транснаціональних корпорацій зумовила дифузію носіїв рідної мови по всьому світу і створили масову аудиторію з особливими потребами в інформації. Ці особливості пов'язані з тим, що ці аудиторії не мають минулого, пристосовуються до дійсності, відчувають невпевненість у майбутньому. Ця аудиторія вже існує, але ще мало вивчена і наслідки розкриття станів всередині неї складно передбачити. На нашу думку, це теж додає значних труднощів в спілкування та порозумінні людей.

Сучасна система соціальних комунікацій, зокрема її підсистема – ЗМІ, підкорює соціум на глобальному та на регіональному рівнях. Залежність людини від змісту інформації, що транслюється соціально-комунікаційними каналами, зумовлена тим, що базові інформаційно-когнітивні ресурси знаходяться під керівництвом міжнародних бізнесових еліт та владних структур, що використовують інформацію для досягнення своїх цілей. [6]. Це викликає проблему комунікаційних відносин у векторі політичної комунікації, проблему формування політичної орієнтації людей в інформаційному середовищі, що опосередковане дією ЗМІ як представників власників засобів соціальної комунікації.

Функціонування соціуму в умовах комунікаційного простору, відтворення загальнолюдських цінностей як основи подальшого прогресу суспільства, пошук взаєморозуміння між людьми на думку фахівців залежить від здібностей людини на базі численних потоків комунікації знаходити ефективне рішення, нове бачення реальності, яке б допомогло їй подолати неоднозначність та двоїстий характер комунікації. Слід додати, що для співіснування людей в мультикультурному комунікаційному просторі важливим є оволодіння навичками декодування комунікаційних значень.

Крім того, оскільки в соціально-комунікаційному просторі вже склалося уявлення про множину комунікаційних середовищ, то мова вже має йти про адаптацію людини до кожного з них, а готовність виконувати свої біосоціальні функції сучасна людина може в повному обсязі лише при адаптації до нової соціально-комунікаційної реальності.

В цьому напрямі актуальним питанням є розробка медіаосвіти, яку слід розглядати не лише як оволодіння навичками та вмінням використовувати сучасні комунікаційні технології, але і знаннями про новий суспільний стан, тенденції його функціонування та розвитку, вмінням аналізувати інформаційний контент та обирати моделі поведінки у відповідності до типових ситуацій морально-етичного вирішення та чуттєво-емоційних станів, що відповідають гармонійному співіснуванню представників різних культур і суспільних шарів та порозумінню суб'єктів соціальної діяльності [10]. Таким чином, до змісту медіаосвіти слід відносити знання про оточуючий життєвий простір та його структуру; про стан, параметри, методи оцінки та управління; напрями та тенденції розвитку.

Отже, формування соціально-комунікаційної реальності як умови існування сучасної цивілізації вимагає певних механізмів адаптації людини до неї. Життя у комунікаційному просторі потребує регуляторних втручань соціуму. На нашу думку, такі регуляторні дії мають передбачати як підтримку та розвиток позитивних рис нової реальності, використання її інструментальної та ергономічної складових задля покращення суспільної діяльності в будь-яких її проявах, а також зменшення негативних впливів, що виникають в процесі становлення нової реальності, протиріч між звичними та новими комунікаційними явищами, регламентацію поведінки учасників комунікаційної взаємодії.

Адаптаційна проблематика завжди є актуальною в періоди змін соціокультурного оточення людини. Адаптаційний механізм властивий будь-якій системі та її елементам. Питання адаптації виникають в умовах становлення комунікаційного суспільства. Фахівці розрізняють біологічну, психічну, психофізіологічну, соціально-психологічну адаптацію до умов зовнішнього середовища [11]. Оскільки адаптація є постійним процесом в життєдіяльності людини, тому розрізняють загальну та ситуативну адаптацію в залежності від масштабів та локалізації змін в соціокультурному просторі суспільства. Якщо казати про формування соціально-комунікаційного простору як нових умов, то у загальному вигляді

виникає проблема адаптації суспільства до нових умов функціонування, здійснення суспільних зв'язків, організації, управління, що зумовлені автоматизацією сфери соціальної взаємодії. Крім того, виникає питання ситуаційної адаптації, що пов'язана з техносферою комунікаційного простору, сферою інформаційних ресурсів, семіосферою, системою соціально-комунікаційних каналів. В психологічному, особливо в чуттєво-емоційному плані, виникає потреба в адаптації до незвичних умов спілкування та комунікаційних впливів на людину.

Регуляторний механізм має містити узгодження між комунікаційними відносинами: 1) в системі «суспільство – соціальна діяльність», тобто передбачити нові нормативно-правові акти стосовно виробничої діяльності, де головним ресурсом і предметом праці є інформація; 2) в системі «особистість – соціальна діяльність», що передбачає норми відповідальності людини, зокрема професіональних комунікаторів, за зміст комунікаційних повідомлень та їх цивілізаційно-гуманістичне наповнення; 3) в системі «суспільство – освіта», що стосується дотримання вимог переформатування інтелектуально-гуманістичного змісту освіти у відповідності до глобалізаційних процесів та превалювання загальнолюдських цінностей; 4) в системі «глобальність – регіональність–локальність» як умова досягнення інформаційно-комунікаційної рівноваги в суспільстві; 5) в системі «соціальна організація – інформатизація» щодо створення умов безперешкодного доступу, ефективного використання інформаційно-когнітивних ресурсів задля вдосконалення якості суспільної діяльності.

Наступним адаптаційним напрямом слід вважати розробку та громадський контроль змісту концепцій та науково-дослідницьких програм розвитку соціально-комунікаційної сфери. При чому, найважливішим моментом, на нашу думку, є контрольований вплив на процеси інституалізації соціально-комунікаційної сфери з урахуванням процесів, що відбуваються в професійній науці, освіті, ринку праці соціально-комунікаційних фахівців, правовому забезпеченні функціонування соціально-комунікаційних структур.

До напряму адаптації також можна віднести підтримку систем інформаційної безпеки країни. Важливою складовою цього напряму є інформаційна безпека особистості [12].

Висновки. Спілкування людини в сучасному комунікаційному просторі створює певні механізми розвитку суспільства, сприяє прогресу та розвитку комунікаційних практик. Проблема адаптації людини до нової соціально-комунікаційної реальності є новою та перспективною сферою наукових досліджень в соціально-комунікаційній теорії. У реалізації адаптаційного механізму до нової соціокультурної реальності знаходиться потенціал саморозвитку суспільства як гармонійне поєднання суб'єктів соціальної дії. Подальша розробка соціально-комунікаційного змісту соціальної взаємодії стає важливим фактором оволодіння новою реальністю, створення безпечних та комфортних комунікаційних середовищ життєдіяльності людини на будь-якому рівні суспільної організації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бакиров В. С. Коммуникативная природа пространственно-временных характеристик социума / В.С. Бакиров // Філософія людського спілкування. Філософія, психологія, соціальна комунікація. – № 2. – 2009. – С.10-14.
2. Брайчевский С.М. Современные информационные потоки: актуальная проблематика/ С.М. Брайчевский, Д.В. Ландэ //НТИ.– 2005.– Сер. 1. – №11. – С. 21-23.
3. Гендина Н. И. Библиотеки и «многократная грамотность»: обсуждение проблем информационной грамотности на 75-й Генеральной конференции ИФЛА «Библиотеки создают будущее, основываясь на культурном наследии» (Милан, 2009) / Н. И. Гендина // Библиосфера, 2010, № 2 (апрель-июнь). – С.13-22.

4. Заветний С.О. Філософські аспекти спілкування та його психології / С.О. Заветний, О.С. Пономарьов, С.М. Пазиніч. – Х.: ХНТУСГ ім. Петра Василенка, 2008. – 41 с.
5. Зернецька О. В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини. – К.: Освіта, 1999. – 351 с.
6. Ильганаева В.А. Влияние информатизации на культурогенез современного общества / В.А. Ильганаева // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2004. – № 1. – С. 58-62.
7. Ильганаева В.А. Социально-культурная динамика в социальной истории: трансформационные основания и тенденции / В.А. Ильганаева // Філософія спілкування: філософія, психологія, соціальна комунікація. – 2012. – №5. – С. 30-36.
8. Ильганаева В.О. Институализация социально-коммуникационной сферы общества / В.О. Ильганаева // Освіта регіону: політологія, психологія, комунікація. – 2008. – [Електронний ресурс] – Режим доступу. – URL: <http://www.social-science.com.ua> (Рубрика «Соціальні комунікації»).
9. Карпенко І.В. Трансiсторична комунікація смислів у вимірі повсякденності / І.В. Карпенко // Філософія людського спілкування. Філософія, психологія, соціальна комунікація. – № 3. – 2010. – С.49-55.
10. Моїсеєва Н.І. Методологічні аспекти розвитку дослідження соціальної комунікації / Н.І. Моїсеєва // Світ соціальних комунікацій. – Т. 7. – К.: КиМУ, ДонНУ, 2012. – с. 10-13.
11. Почепцов Г. Г. Информационные войны. М.: Киев. Рефлбук: Ваклер. – 2000. – 573 с.
12. Родин А.В. Коммуникационное пространство как социальная реальность: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук: 09.00.11 / Родин Александр Васильевич; [ГОУ ВПО «Мордовский государственный университет им. Н. П. Огарева»]. – Саранск, 2009. – 24 с.
13. Соколов, А.В. Книжность. Интернет. Интеллигентность / А.В. Соколов // Библиотекосведение. – 2010. – № 4. – С. 20–26.
14. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество. – М.: Политиздат, 1992. – 543 с.
15. Чудова Н.В., Евлампиева М.А., Рахимова Н.А. Психологические особенности коммуникативного пространства Интернета // Международная научно-практическая конференция «Журналистика в 2000 году. Реалии и прогнозы развития». Москва, МГУ, 2001 / Сост. Е.Е. Пронина. – М. «РИП-холдинг», 2002. – С. 117-130.